

Avant-propos

Du 19 au 22 avril 2012, la IVe conférence internationale *Europa Humanistica* eut lieu à Prague, organisée en collaboration entre la Faculté des Lettres de l'Université Charles à Prague, l'Institut de Philosophie de l'Académie des Sciences de la République tchèque et l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes du CNRS à Paris, avec le soutien financier de la Czech Science Foundation, projet N° P406/10/0591.

Le principe fondateur de la collection *Europa Humanistica*, publiée aux éditions Brepols, est d'inventorier, humaniste par humaniste, les œuvres de transmission des textes antiques et médiévaux, dans une perspective philologique et à l'exclusion des productions d'auteurs contemporains. Le but n'est pas de fournir un catalogue purement descriptif de type bibliographique, mais de dresser un tableau complet de l'œuvre de transmission d'un humaniste et d'en reconstituer le contexte humain et culturel, autrement dit de fabriquer un nouvel instrument de recherche utile à la communauté scientifique.

À l'instar des précédentes conférences internationales du réseau *Europa Humanistica* (Paris, 2001 ; La Haye, 2005 ; Budapest, 2008), la réunion de Prague cherchait d'une part à mettre en lumière les apports des recherches menées pour l'élaboration des monographies de la collection et d'autre part à préciser les choix rédactionnels ou méthodologiques adoptés dans les différentes équipes pour aboutir à leur harmonisation. Enfin le dernier objectif visait l'établissement d'un plan de publication pour les prochaines années et l'étude des moyens nécessaires pour développer et pérenniser le réseau. Depuis Budapest, de nouvelles équipes sont venues rejoindre le réseau qui compte aujourd'hui douze équipes dans onze pays. Sans entrer dans le détail des publications parues ou en cours, la collection comporte aujourd'hui plus d'une dizaine de volumes, et une autre dizaine est actuellement dans un stade de préparation très avancé ou déjà sous presse. En outre, deux séries supplémentaires ont été créées à l'intérieur de la collection pour développer l'étude du passage du manuscrit à l'imprimé ou favoriser la publication de répertoires séparés.

Une large partie de la réunion était consacrée à l'exposé des cas particuliers. L'approche retenue par les différentes équipes a mis en évidence les originalités locales ou nationales et l'analyse des productions humanistes dans des champs particuliers de l'histoire des textes, comme la tradition biblique. Certains des participants ont tracé le portrait d'humanistes influents pour la tradition biblique, la transmission des textes classiques ou la tradition scolaire. L'Europe centrale, représentée désormais par la Hongrie, l'Autriche et la République tchèque fait ainsi apparaître sa belle cohérence historique et géographique pour l'étude de la transmission des textes.

La réunion de Prague fait apparaître deux caractéristiques de l'humanisme et la Renaissance, apparemment contradictoires seulement : la diversité des parcours, des pratiques et des définitions mêmes du contexte de l'Humanisme sous-tendue par le constat de l'existence d'un tissu intellectuel continu d'un bout de l'Europe à l'autre et même d'un continent à l'autre.

À côté de l'idée attendue de l'humanisme qui rappelle à la mémoire de tous des textes oubliés ou corrompus par les traditions médiévales, les membres du réseau ont mis l'accent sur le contexte religieux de l'Humanisme, qu'on parle des mouvements évangéliques en France, du contexte religieux en Bohême et Moravie, ou de celui qui a cours dans la péninsule ibérique, tant en Espagne qu'au Portugal. Les exposés entendus mettent en évidence les modalités particulières de développement de l'Humanisme dans des contextes religieux très différents les uns des autres. Au reste, plusieurs équipes du réseau ont centré leur premier effort sur la transmission de la Bible, en latin et dans les langues nationales.

La même observation vaut pour les textes philosophiques. Nous avons vu se dessiner des groupes d'aristotéliens au fil des discussions et l'examen détaillé de tous ces textes donnera une vision beaucoup plus nette et sans doute très nuancée de la transmission du corpus aristotélicien à la Renaissance. De même encore la géographie de l'hellénisme, les conditions de transmission de la langue et de la littérature grecques, l'importance des traductions largement soulignée par plusieurs d'entre nous ont été au centre des exposés en montrant l'importance des études grecques pour les humanistes qui enseignent le grec aux autres, aussi bien que pour ceux qui savent très moyennement la langue d'Homère. Les traductions prennent dans ce contexte une importance cruciale. Comme la transmission de la Bible, la transmission d'Aristote est intimement liée au renouveau de la pédagogie scolaire et universitaire, au Portugal, au Mexique ou en France.

La continuité du tissu intellectuel humaniste d'un bout de l'Europe à l'autre et plus loin encore entre l'Ancien et le Nouveau Monde a été particulièrement bien illustrée par la simultanéité de l'émergence des études grecques en France et en Autriche. Les convergences chronologiques constatées dans la transmission dans les pays tchèques et en Hongrie ne doivent rien au hasard. Elles signifient que de l'Extrême-Occident à l'Europe centrale, l'humanisme comme mouvement intellectuel surgit de façon analogue dans des contextes politiquement distincts : l'exposé sur les aristotéliens mexicains était sur ce point particulièrement clair. Pour la première génération des humanistes de Nouvelle-Espagne, il a fallu un aller-retour entre l'ancien et le nouveau monde.

Les idées humanistes n'ont pu se propager que dans le cadre des réseaux socio-politiques qui protégeaient et soutenaient les nouvelles curiosités des érudits autant que des artistes. La circulation de ces savants d'un état à l'autre dresse une géographie du mouvement humaniste qu'il serait très intéressant de reconstituer. Les exemples analysés font apparaître le fonctionnement du mécénat royal, l'importance des protections de la Cour, dans des pays aussi différents que le Portugal, l'Autriche ou la Hongrie.

Les contributions réunies dans ce volume illustrent ces aspects complexes et variés de la transmission des textes antiques et médiévaux à l'époque de l'humanisme et de la Renaissance. Nous tenons à remercier les éditeurs des *Acta Musei Nationalis Pragae* de les avoir accueillies dans cette série.

Marie-Elisabeth Boutroue, Filip Karfik

Předmluva

Ve dnech 19. – 22. dubna se v Praze konala 4. konference projektu *Europa Humanistica*, na jejíž organizaci spolupracovala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Filosofický ústav Akademie věd ČR a Institut de Recherche et d'Histoire des Textes CNRS v Paříži, s finančním příspěvkem Grantové agentury ČR (projekt P406/10/0591).

Hlavním úkolem řady *Europa Humanistica*, vydávané nakladatelstvím Brepols, je souhrnná evidence humanistických děl, která zpřístupňují texty antické a středověké, z pohledu filologie a s vyloučením produkce soudobých autorů. Účelem není vypracovat ryze popisný bibliografický katalog, ale vytvořit kompletní přehled vydání starších textů prostřednictvím jednotlivých humanistů začleněný do dobového kontextu, jinými slovy zpracovat novou badatelskou pomůcku, jež přinese užitek odborné veřejnosti.

Podobně jako předchozí mezinárodní vědecké konference projektu *Europa Humanistica* (Paříž 2001, Haag 2005, Budapešť 2008) i pražské setkání mělo za cíl jednak osvětlit přínos výzkumů provedených v rámci zpracování jednotlivých monografií ediční řady, jednak zpřesnit redakční a metodologické přístupy jednotlivých týmů a docílit jejich sladění. Konečně bylo úkolem konference stanovit plán publikací na příští léta a práce potřebné pro rozvoj a pokračování další spolupráce. Od budapešťského setkání se k projektu přidaly nové týmy a v současné době se na něm podílí 12 skupin z jedenácti zemí. Aniž bychom zacházeli do podrobností, můžeme konstatovat, že publikační řada nyní zahrnuje více než deset svazků a další desítky je ve stadiu pokročilých příprav nebo již v tisku. Mimo to byly vytvořeny dvě doplňkové řady věnované výzkumu přechodu od rukopisu k tištěnému textu a vydávání samostatných repertorií.

Z velké části byla konference věnována přednáškám o jednotlivých tématech. Přístup, který zvolily různé týmy, jasně ukázal regionální či národní specifika a představil analýzu humanistické produkce ve zvláštních oblastech, jakou jsou např. dějiny tradování biblického textu. Někteří účastníci načrtli portréty humanistů, kteří významně ovlivnili tradování bible, transmissi klasických textů nebo tradici školskou. Na příkladu střední Evropy, zastoupené nyní týmy z Maďarska, Rakouska a České republiky, se dobře projeví historické a geografické souvislosti, důležité pro výzkum transmise textů.

Do popředí na pražské schůzce vystoupily dvě charakteristiky humanismu a renesance, které jsou jen zdánlivě protikladné: na jedné straně rozdílnost směřování, postupů a samotných definic humanistického kontextu a na druhé straně existence souvislé intelektuální sítě rozestírající se z jednoho konce Evropy na druhý a z kontinentu na kontinent.

Vedle očekávané hlavní myšlenky humanismu, totiž oživení znalosti textů zapomenutých nebo zkreslených středověkou tradicí, zdůraznili účastníci projektu také jeho kontext náboženský, ať už se jedná o evangelické hnutí ve Francii, náboženský kontext v Čechách a na Moravě nebo o dění na Pyrenejském poloostrově – ve Španělsku či v Portugalsku. Přednášky, které na konferenci odezněly, ozřejmily zvláštnosti ve vývoji humanismu podmíněné velmi rozdílnou náboženskou situací. Ostatně několik výzkumných týmů soustředilo své prvotní úsilí právě na překlad bible do latiny a do národních jazyků.

Stejná pozornost byla věnována textům filozofickým. V průběhu diskusí se jasně vyprofilovaly aristotelské skupiny a detailní průzkum jejich textů přinesl mnohem jasnější, nepochybně velmi diferencovaný pohled na transmissi aristotelského korpusu v renesanci. Zeměpisná mapa řeckých studií a podmínky transmise řeckého jazyka a literatury byly v centru pozornosti příspěvků podtrhujících zásadní důležitost řeckých studií. Mnozí z nás zdůrazňovali důležitost překladů, a to jak v případě humanistů, kteří řečtině vyučovali druhé, tak v případě těch, kteří Homérův jazyk ovládali jen průměrně. Překlady mají v tomto kontextu zásadní význam. Podobně jako transmise bible byla i transmise aristotelských textů velmi úzce napojena na reformu školního a univerzitního vzdělávání v Portugalsku, v Mexiku či ve Francii.

Kontinuita intelektuálního propojení humanistů z jednoho konce Evropy na druhý a ještě dále – mezi Starým a Novým světem – byla obzvláště dobře ukázána na časově shodném počátku zájmu o řecká studia ve Francii a v Rakousku. Časové shody zjištěné v transmissi textů v českých zemích a Uhrách zdaleka nejsou náhodné. Naznačují, že humanismus jako intelektuální hnutí se formoval od západního zámorí až po střední Evropu podobným způsobem, byť v politicky rozdílném prostředí: příspěvek o mexickém aristotelismu byl toho jasným dokladem.

Humanistické ideje se nemohly šířit jinak než v rámci sociopolitických vztahů, které chránily a podporovaly nově probuzenou zvědavost vzdělanců i umělců. Putování učenců z jednoho státu do druhého představuje mapu humanistického hnutí, kterou by bylo velmi zajímavé zrekonstruovat. Studie věnované konkrétním příkladům ukazují, jak fungoval královský mecenát a jak důležitá byla podpora dvora v zemích tak odlišných, jako je Portugalsko, Holandsko či Uhry.

Příspěvky shromážděné v tomto svazku jsou ilustrací těchto mnohočetných a rozmanitých stránek transmise antických a středověkých textů v období humanismu a renesance. Rádi bychom na tomto místě poděkovali editorům časopisu *Acta Musaei Nationalis Pragae* za možnost jejich uveřejnění v tomto periodiku.

Marie-Elisabeth Boutroue, Filip Karfík